

Activitats econòmiques en època antiga a la serra del Cadí

- 26 de setembre del 2008 a les 19,30h
- Sala d'actes de la segona planta de La
Llacuna Centre Cultural, Andorra la Vella

Lluís Obiols i Perearnau

Historiador

▲ Currículum

Lluís Obiols i Perearnau (Adrall, 1985)

Després de realitzar els estudis primaris a la seva localitat natal i els estudis secundaris i el batxillerat a la Seu d'Urgell, inicia els estudis de la Llicenciatura en Història a la Universidad Nacional de Educación a Distancia el curs 2003-2004. El curs següent continua aquesta mateixa titulació a la Universitat de Barcelona, on obté la Llicenciatura el febrer de 2008. Des del setembre de 2007 cursa un graduat superior en Arxivística i Gestió de Documents, a la Universitat Autònoma de Barcelona.

Des de jove inicia estudis de tipus històric que posteriorment, amb la formació universitària obtinguda, ha pogut revisar i completar. Destaca l'interès en l'estudi de les mines i la central tèrmica d'Adrall, tema sobre el qual publica alguns articles divulgatius en mitjans locals i del qual realitza l'estudi *Conca carbonífera de la Seu d'Urgell* (2004), inèdit.

Ahora, publica articles divulgatius en diferents publicacions periòdiques, sobre temes diversos de tipus històric i patrimonial, sempre relacionats amb l'entorn pirinenc, i específicament alturgellenc.

Paral·lelament, inicia investigacions, encara en curs, sobre l'activitat minera a l'Alt Urgell en diferents èpoques històriques. Va ser en aquest context en el qual va participar en les prospeccions i excavacions arqueològiques dutes a terme a la serra del Cadí (estius 2004 i 2005), emmarcades en el projecte *Ocupació del sòl i formes del paisatge de muntanya de*

l'antiguitat a l'època medieval: la serra del Cadí, realitzat per l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i dirigides per Josep Maria Palet. Igualment, participa en el projecte *L'activitat mine-rometal·lúrgica antiga, medieval i moderna al vessant nord de la serra del Cadí (municipis de Cava i d'Alàs i Cerc)*, iniciat el 2008 i dirigit per Josep Maria Mata-Perelló.

L'interès per l'activitat minera s'amplia cap a tota l'activitat industrial de la comarca, en la realització de l'Inventari de patrimoni industrial de l'Alt Urgell, coordinat pel Museu de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya (2004-2007).

Com a col·laborador de la Universitat Politècnica de Catalunya investiga la mineria del ferro i l'existència de fargues a l'Alt Urgell (2007), i incorpora aportacions inèdites de considerable interès per a la història d'aquesta activitat, presentades al *V Simposio Internacional sobre minería y metalúrgia históricas en el suroeste europeo* (León, 2008).

Finalment, elabora la nova museologia del Museu de les Trementinaires de Tuixén, inaugurada el 2008.

Des d'un altre punt de vista, es dedica també al món artístic musical, com a cantant i col·laborador en diferents agrupacions corals a la Seu d'Urgell i Barcelona, i com a director del Cor Brudieu (2003) i del Cor de Caramelles de la Seu d'Urgell (2004). Així mateix, es forma com a director coral en diversos cursos a l'institut Joan Llongueres de Barcelona (2005-2008). És director també des del 2007 de l'obra de teatre *El Retaule de Sant Ermen- gol* de la Seu d'Urgell.

Introducció

Contràriament a les teories que els grans centres acadèmics catalans han defensat tradicionalment, les investigacions que s'estan duent a terme durant els últims anys estan demostrant que el Pirineu no ha estat mai un lloc aïllat, sinó que en totes les etapes de la història el territori de la serralada s'ha utilitzat com una font de recursos de primera magnitud i ha estat alhora un lloc de pas imprescindible en les comunicacions entre els actuals territoris francès i espanyol.

En aquesta conferència s'aniran exposant les troballes que han tingut lloc recentment en un indret ben proper a Andorra, la serra del Cadí, i concretament a la cara nord. El relleu abrupte de la serra, que provoca una falsa impressió de barrera natural infranquejable, i el fet de formar part d'un parc natural, han comportat que mai, fins fa ben poc temps, no s'hagi investigat aquest territori des d'un altre punt de vista que l'estrictament naturalista i que s'hagi anat creant una opinió generalitzada que afirma que el Cadí pràcticament no s'ha vist afectat per l'activitat humana. Com veurem, aquesta opinió no respon en cap cas a la realitat, ja que les investigacions estan proporcionant un seguit de dades que hauran de fer replantejar totalment la idea d'una natura verge i intocada per la mà de l'home en favor d'un model d'aprofitament i gestió dels recursos naturals per part de les comunitats humanes que habitaven vora la muntanya

La serra del Cadí, tradicionalment considerada inaccessible i poc humanitzada. Actualment cal revisar a fons aquesta concepció.

1- Antecedents: els estudis realitzats

L'any 2003 es va descobrir un jaciment situat a la serra del Cadí, a 2.020 metres d'alçada, en el qual apareixien en superfície abundants fragments de ceràmica d'època romana. El jaciment, que veurem en el següent apartat, s'anomena el Goleró-Prat Major i la seva descoberta va representar un punt d'inflexió a partir del qual es van iniciar els estudis a la zona. L'estiu de l'any 2004, l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC), amb la col·laboració d'estudiosos locals, va realitzar treballs de prospecció en diferents punts de la serra del Cadí, i durant els anys següents es van dur a terme anualment campanyes puntuals

d'excavació arqueològica, dirigides per Josep Maria Palet i Martínez. Aquest estudi, realitzat paral·lelament al de la vall del Madriu a Andorra, va centrar-se fonamentalment en els dos extrems de la serra, i principalment al vessant meridional.

2-Els jaciments estudiats

2.1. Goleró-Prat Major

El Goleró-Prat Major, situat a 2.020 metres d'alçada, a l'extrem oest de la serra, és un jaciment de considerable extensió en què s'han localitzat les estructures més significatives per caracteritzar les activitats econòmiques durant l'antiguitat en aquesta zona. Es tracta d'un lloc de pas estratègic de primer ordre, l'indret més practicable que permet travessar la serra per l'oest, evitant els cingles i tarteres que es troben al llarg de 20 quilòmetres des d'aquest punt cap a llevant. Segons Josep Maria Palet,¹ aquest jaciment presenta cinc etapes d'ocupació:

El Goleró-Prat Major, on s'ha localitzat un important jaciment d'època romana, és un pas d'una gran importància estratègica que permet travessar còmodament la serra del Cadí.

- 1) Final del IV mil·lenni abans de Crist. Es tracta d'una fase que ha deixat poques restes i molt fragmentàries.
- 2) Final de la primera meitat del III mil·lenni abans de Crist. Com en el cas anterior, les poques restes conservades són molt disperses, i no estan associades a estructures. Entre les restes recuperades destaca una petita fulla de sílex retocada.
- 3) Segles VIII a VI abans de Crist. Es caracteritza per la construcció de grans cercles, de deu a trenta metres de diàmetre, limitats per talussos de terra compactada i materials peril·ls, força erosionats, associats a l'activitat ramadera.
- 4) Segles II abans de Crist a IV després de Crist. En aquest moment es produeix una reocupació dels cercles i es documenta una intensa activitat metal·lúrgica, amb la instal·lació de forns de grillatge de mineral de ferro, dels segles I-II després de Crist. En aquests forns només es realitzava un primer tractament del mineral, i es desconeix totalment en quins indrets s'acabava d'obtenir el metall i quina destinació tenia. En un altre punt del jaciment s'han documentat nivells d'hàbitat datats al segle IV després de Crist. Procedents d'aquesta fase s'han localitzat nombrosos fragments de ceràmica fina, entre els quals s'inclouen fragments d'africana i de sigil·lata, així com alguns elements de vidre i de metall.
- 5) Segles XVI a XVIII. En aquest moment es documenta una fase d'activitat ramadera i agrària, caracteritzada per diversos tancats pel bestiar i cabanes de pastor realitzades en pedra seca, així com pel terraplenament en feixes d'una àrea del jaciment. Les estructures

d'aquest moment són les que han arribat fins als nostres dies en millor estat de conservació, a causa no només que són més properes en el temps, sinó sobretot a la perllongació en el seu ús fins a èpoques ben recents i el manteniment i renovació a què s'han sotmès per tal que poguessin continuar utilitzant-se.

2.2. Les Carboneres

Es tracta d'un indret situat a llevant del Goleró-Prat Major, pel qual passa el camí ramader que travessa tota la cara nord del Cadí. En aquest punt es localitzen, com el seu nom indica, restes de carboneig, així com algunes estructures ramaderes, i alguns indicis molt dispersos d'activitat metal·lúrgica.

Un dels forns de tractament metal·lúrgic d'època romana recentment excavats al jaciment del Goleró-Prat Major.

2.3. Pradell

El jaciment de Pradell es troba situat en un coll a llevant de les Carboneres, pel qual passa també el camí ramader. En aquest indret trobem una àmplia zona de pastura, estructures ramaderes, una font, una gran concentració d'explotacions mineres de ferro de moments diversos, i restes de forns de tractament metal·lúrgic. Aquesta àrea requeriria una investigació a fons per caracteritzar correctament les diferents fases que presenta l'explotació dels recursos miners del seu subsòl. L'existència d'una torbera a la font de Pradell ha possibilitat la realització d'un estudi paleoambiental que proporcionarà informacions fonamentals sobre l'evolució de la vegetació a la zona i la presència d'activitats humanes que hi hagin pogut influir.

A Pradell es troba un conjunt d'explotacions mineres d'èpoques diverses, majoritàriament explotades a cel obert, però també en petites galeries com la de la imatge.

2.4. Cernerres

L'estudi de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, a més dels jaciments estudiats a l'extrem oest de la serra, també inclou la vall de Cernerres, al sud del Cadí i al seu extrem de llevant, a tocar del Collell, on es troba la partió d'aigües entre les conques dels rius Segre i Llobregat. En aquest indret

es van realitzar excavacions en un conjunt de carboneres datades en època moderna, les quals servien per abastir de combustible les fargues instal·lades a la vall de la Vansa i Tui-xent des de final del segle XV.²

3-Els estudis en curs

Paral·lelament a aquests estudis, però sense relació amb ells, l'anàlisi d'altres temes va comportar la recollida d'evidències que anaven perfilant la cara nord de la serra del Cadí com una àrea amb un gran interès i un enorme potencial d'investigació pel que fa a la mineria d'època moderna, amb probables antecedents en moments anteriors. Davant d'aquesta realitat, s'ha iniciat un nou projecte, actualment en curs, dirigit per Josep Maria Mata-Perelló, catedràtic de la Universitat Politècnica de Catalunya i Ermengol Gassiot i Ballbé, professor de la Universitat Autònoma de Barcelona, que té per objecte l'estudi de l'activitat minera i metal·lúrgica als municipis alturgellencs de la cara nord del Cadí. L'estudi es troba en una fase preliminar, per la qual cosa s'exposaran les dades que s'han recopilat de moment, així com possibles línies d'actuació i hipòtesis a seguir en un futur pròxim, però no es disposa encara de conclusions sòlides, que caldrà obtenir a partir de la sistematització de totes les informacions recollides.

4-Els indrets en procés d'estudi

4.1. Roc dels Esquerds

Les fonts orals han mantingut una llegenda que parla d'una suposada "mina d'or dels moros", situada en un punt concret anomenat el Roc dels Esquerds. Segons les fonts orals, des de la mina es podien veure els campanars del santuari del Boscallt i del poble de Vilanova de Banat així com la xemeneia de la Molina de Lletó, i s'explica que es baixava a la mina per una escala formada per vint-i-dos escalirons.

Tot i que el mineral extret i l'època d'exploració s'haurien de considerar, en principi, llegendaris, sí que és cert que en aquest indret es localitza una explotació minera d'una certa envergadura amb diverses rases d'extracció, i que els tres punts de referència citats per les fonts orals són ben visibles des de la mina. Per altra banda, al poble d'Ansovell es conserven quatre motlles de ferro utilitzats per fondre lingots de metall, que les persones del poble relacionen també amb aquesta mateixa explotació. En el fons d'un s'hi pot llegir en relleu

Un dels motllos de ferro per fondre lingots conservats a Ansovell, dels quals caldria investigar la cronologia, així com el metall per al qual s'utilitzaven.

“CARVINO”, una inscripció que quedaria marcada a la part superior dels lingots un cop elaborats, de la qual no s’ha pogut determinar el significat.

En aquest cas, la tipografia utilitzada en les lletres, així com el seu estat de conservació, no fa pensar en un moment històricament gaire reculat. No obstant això, es conserva també un motlle procedent del castell de Cava, en aquest cas realitzat en pedra, de factura força tosca, que fa pensar en una datació bastant més reculada.

En els expedients de concessions mineres del segle XIX trobem una concessió en aquest indret en la qual s’especifica que el mineral que es pretenia beneficiar era ferro argentífer. De forma anecdòtica però prou significativa, algunes persones també mencionen una visita d’un alt càrrec franquista, interessant-se per les notícies referents a aquesta hipotètica *mina d’or*; seria convenient aclarir quin abast real va tenir aquest episodi, i les seves causes i conseqüències. Finalment, en la carta arqueològica comarcal se citen aquestes “mines d’or del Cadí”, encara que de forma molt inconcreta.

En el moment actual es disposa d’aquest conjunt de dades soltes, que en el transcurs del projecte d’investigació que s’està realitzant caldrà contrastar amb les evidències arqueològiques per tal d’arribar a conclusions consistents.

4.2. Orri d’Ansovell

En el cas de l’Orri d’Ansovell, com el propi nom indica, podem trobar-hi estructures de tipus ramader en un indret amb pastures i aigua, i algunes altres instal·lacions, com les restes d’un forn de teules. No obstant això, s’hi localitzen també algunes rases d’explotació minera i considerables restes de fosa de mineral de ferro, concretades en una escombrera d’es-còries, molt erosionada a causa del pendent.

4.3. Boscallt

El santuari del Boscallt se situa en un collet entre el poble d’Ansovell i les roques del Cadí. Per aquest indret passava el camí cardoner, una via de comunicació bàsica per la qual es transportava la sal de les mines de Cardona cap a les grans zones de pastura de la Cerdanya i el Conflent, on el bestiar dels ramats transhumants en consumia grans quantitats.

A tocar del santuari es localitza una petita explotació de ferro moderna, però ben a prop es localitzen una munió d’indisicis més antics que caldrà sistematitzar. Només

El santuari de Boscallt, un punt important en les comunicacions de la cara nord del Cadí, al voltant del qual van explotar-se mines en diferents èpoques.

com a exemple, topònims com el Serrat de Ferriol, el Torrent de la Bena, les Molines o Ratafera poden fer referència a explotacions antigues i zones de tractament de mineral de ferro. Igualment, al lloc anomenat el Prat dels Eits podem localitzar unes restes d'explotació minera moderna, en l'expedient de concessió de la qual s'especifica que en aquest punt havia existit antigament, segons explicava la gent del voltant, una *mina de los sarracenos*.³

4.4. Coll de Se

Coll de Se és una collada situada a la confluència dels actuals municipis de Cava, Arsèguel i Pont de Bar on existeixen minerals de coure explotats durant el segle XX. Aquestes labors modernes, realitzades amb mitjans mecànics i maquinària industrial, podrien haver destruït les probables explotacions anteriors. En aquest sentit, cal destacar l'existència d'una necròpoli en aquest punt, inclosa a la carta arqueològica, actualment coberta de la terra procedent de les escombreres de la mina, així com una veritable munió de concessions mineres al coll i el seu entorn durant els segles XIX i XX.

4.5. Altres indrets

La cara nord de la serra presenta un conjunt important de restes d'explotació minera i metal·lúrgica, en molts casos alterades per les modificacions del terreny provocades per les activitats agràries. En molts casos es localitzen escòries properes a antics punts de poblament, com a Cava o a Ansovell. Es conserva també una eina realitzada en pedra que s'ha caracteritzat com un pic de miner de tipus nòrdic del III mil·lenni abans de Crist, procedent d'aquesta mateixa àrea.

Altres punts amb explotacions mineres modernes (que poden tenir precedents antics) es localitzen al Coll d'Arsèguel o a Belluda, i la tradició oral situa explotacions mineres en altres indrets, com l'Orri de Cava. Cal no oblidar tampoc la toponímia, que ens permet aproximacions prou vàlides per limitar la recerca en àrees on es concentri el màxim nombre d'evidències. En la documentació del fons de la Batllia General de Catalunya, conservada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, es troben moltes demandes per buscar mineral de ferro i de coure en tota aquesta gran àrea, al llarg dels segles XVII i XVIII.⁴ Igualment, com hem anat veient, aquest interès per l'explotació minera de tota la cara nord del Cadí es manté durant el segle XIX, amb la tramitació de nombrosos expedients de concessions de mines.

Escòries procedents de Cava. En molts casos, a causa de l'erosió i la frondositat de la vegetació, aquestes petites restes són les que permeten localitzar jaciments arqueològics.

Conclusions i noves línies d'investigació

Pel que fa a la metodologia que cal seguir en el desenvolupament d'aquest treball cal destacar especialment la importància fonamental de les fonts orals. El fet que es conservi poca documentació referent a les activitats mineres, i que en molts casos la documentació que s'hi refereix tingui finalitats fiscals, i, per tant, es produeixi una enorme ocultació per evitar els pagaments corresponents a una explotació minera, fa que les informacions transmeses de generació en generació, algunes vegades modificades de forma fantasiosa, ens permetin localitzar explotacions que d'altra forma no coneixeríem. N'és un exemple ben clar el de la "mina d'or dels moros" del Roc dels Esquerds.

Per altra banda, és imprescindible comptar amb especialistes de diversos àmbits per tal d'obtenir un coneixement interdisciplinari que ens permeti entendre al màxim el funcionament de les realitats pretèrites. En l'estudi d'aquests jaciments miners es fa totalment necessària la col·laboració entre geòlegs, arqueòlegs, historiadors, excursionistes i coneixedors del territori, i fins i tot filòlegs, pel que fa a l'estudi etimològic dels topònims. En cas contrari, és molt probable que les conclusions obtingudes siguin esbiaixades i no reflecteixin de forma clara la realitat del fenomen estudiat.

Cal no oblidar la resta d'activitats econòmiques. La mineria, activitat especialment important en l'àrea d'estudi, forma part d'un conjunt d'activitats que inclouen l'explotació dels recursos forestals (en forma de fusta, llenya, carbó, pega, caça i recol·lecció), l'activitat agrària en relació amb els recursos hídrics (exemplificada en aquesta àrea amb la construcció de recs quilomètrics des de les canals del Cadí fins a tocar d'algunes poblacions), l'aprofitament de les pastures, o d'altres tipus de recursos industrials (argiles, calç o guix, per exemple). Cal destacar en aquest sentit l'estretíssima relació entre les àrees d'activitat ramadera i pastoral i les zones d'explotació minera i de tractament metal·lúrgic, que ben sovint comparteixen els mateixos espais, i de les quals caldria comprovar la coincidència o no en el temps i en els agents humans que realitzaven i impulsaven aquestes activitats. És significatiu que el traçat del camí ramader, que discorre al llarg de tota la cara nord de la serra, comuniqui pràcticament totes les àrees d'explotació i transformació de mineral.

Enllaçant amb aquesta última consideració, cal tenir ben presents les vies de comunicació que tenen part del seu traçat en aquesta zona. El camí ramader (utilitzat per la ramaderia transhumant) i el camí cardoner (pel qual la sal de les mines de Cardona arribava a les pastures de la Cerdanya i el Conflent) són dues vies de primer nivell que comuniquen el Pirineu amb la Catalunya Central, i que permeten salvar els engorjats de la vall del Segre. Cal tenir en compte aquesta realitat per poder entendre el dinamisme d'aquesta àrea, i recordar que no ens trobem davant d'una zona aïllada ni incomunicada.

Per acabar, caldria aclarir dos aspectes que fins a la data actual no s'han estudiat, i que ens ajudarien a entendre i contextualitzar correctament tot aquest fenomen. Per una banda, caldria analitzar quina continuïtat tenen aquestes activitats al llarg del temps, especialment

durant l'edat mitjana. A partir dels estudis que s'estan realitzant anem coneixent la realitat de les èpoques més reculades de la nostra història, i la documentació ens permet obtenir dades d'època moderna i contemporània, però l'època medieval ens queda entremig com un gran buit, amb poques informacions i molt disperses. I per altra banda, tenint en compte la gran font de recursos diversos que és la muntanya, caldria investigar de quina forma les comunitats humanes que habitaven al seu voltant explotaven i gestionaven aquesta riquesa: tenim un conjunt d'informacions força coherent pel que fa a la muntanya però no podem estudiar-la de forma aïllada, sinó que hauríem de conèixer i entendre les interrelacions entre aquesta riquesa i els qui l'han estat aprofitant. Esperem que els estudis que s'estan realitzant contribueixin a aclarir una mica més aquests aspectes.

Notes

1- PALET I MARTÍNEZ, Josep Maria: *Memòria final de les intervencions arqueològiques al jaciment del Goleró (La Vansa i Fórnoles, Alt Urgell). Campanyes de 2005, 2006 i 2007*. Inèdit, 2008

2- GASCÓN I CHOPO, Carles. *Mineria i metal·lúrgia en època antiga i medieval a la vall de la Vansa-Serra del Cadí. Estudi documental*. Inèdit, 2007

3- Arxiu Central Administratiu de la Delegació Territorial del Govern de la Generalitat a Lleida. Expedients de mines, any 1864, número 203. Significativament, aquesta nova mina es va batejar amb el nom de *Resucitada*, fent referència a les explotacions que hi havien existit anteriorment.

4- Es tracta dels Registres d'Establiments i Precaris, on es copiaven, entre altres, totes les concessions d'explotacions mineres i de drets d'aigües per instal·lar fargues.